

УДК 336.713.2

М. В. Бодрецький,
к. е. н., викладач, МАУП

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ ЯК РЕСУРСОМ

M. Bodretskiy,
lecturer, PhD of economics, The IAPM

LIQUIDITY RISK MANAGEMENT AS A RESOURCE

Проаналізовано систему управління та регулювання банківської діяльності з урахуванням ризику ліквідності. Визначено основні завдання, які необхідно вирішувати вітчизняному банківському нагляду в короткостроковій перспективі задля уникнення проблеми скороченої тривалості функціонування комерційних банків.

The system of control and regulation of banking activities including liquidity risk. The basic problem that must be addressed domestic banking supervision in the short term in order to avoid problems and reduced functioning of commercial banks.

Ключові слова: методи регулювання, нормативна база, ризик, стратегія, функціонування банків, ліквідність, ресурс, управління.

Key words: methods of regulation, regulatory framework, risk, strategy, operation of banks, liquidity, resource management.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найважливішою причиною скорочення тривалості функціонування комерційних банків останнім часом у світі виступають реалізовані ризики ліквідності. З урахуванням цього має сенс вираз ризику ліквідності в грошах, яке доповнювало б його кількісну оцінку. У даній статті розглядається механізм управління ризиком ліквідності як ресурсом. Основним елементом механізму управління ризиком ліквідності як ресурсом є методика кількісної оцінки ризику ліквідності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам регулювання банківської системи України та управління банківськими ризиками присвячені праці Г. Башнянина, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Козоріз,

О. Копилук, О. Кириченко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смовженко, М. Суржинського, С. Реверчука, С. Хорунжого, Т. Черничко, В. Ющенко та інших, але разом з тим залишається багато невирішених проблем, щодо управління ризиком ліквідності в якості ресурсу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати систему регулювання банківської діяльності з урахуванням ризику ліквідності та визначити основні завдання, які необхідно вирішувати вітчизняному банківському нагляду в короткостроковій перспективі. З точки зору органів регулювання та нагляду за діяльністю кредитних установ також слід констатувати зміну філософії в бік якісного, ризик — орієнтованого банківського нагляду.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО
МАТЕРІАЛУ**

В українській економічній науці склалися різні точки зору на сутність категорії ризику. Ризик не є чисто економічним терміном, а входить в понятійний апарат багатьох наук — громадських, точних, природничих. Слово "ризик" вживається і в побутовій лексиці. Може бути, цим обумовлена та обставина, що єдиного визначення ризику не існує. Частина дослідників оперує поняттям "ризик" без визначення його сутності. Інші ж дають різні тлумачення ризику, часом такі, що фундаментально відрізняються один від одного.

Визначення ризику зустрічається в роботі В.М. Усоскіна, який вважає, що ризик асоціюється з невизначеністю, остання ж пов'язана з подіями, які важко або неможливо передбачити [2].

Практично всі автори використовують для визначення ризику поняття "невизначеність". Деякі з них вважають їх синонімами, інші ж вважають, що "ризик" абсолютно не пов'язаний з "невизначеністю". Ризик, за нашим поданням, — це дія, що здійснюється людиною в умовах можливої визначеності (в тому сенсі, що визначеність розуміється в категоріях позитивного і негативного). Це вимагає пояснення. Ми можемо описати ризикову ситуацію як будь-яку систему, яка може бути можливістю, реалізованою в подальшому в дійсність (однією з таких можливостей є мета ризику), тобто ризик цілком визначений тією можливістю, яка цілком може стати дійсністю. Звідси ясно, що в цьому ключі не може йти мова про безпосередній зв'язок категорій "ризик" і "невизначеність".

Ризик виступає як нездоланність, як рубіж, до якого при особистому бажанні має можливість підійти кожна людина. Найбільш бажана можлива дійсність для людини — це мета, заради якої людина готова потрапити в ситуацію ризику. Таким чином, пояснюється причина створення подібних ситуацій — прагнення до кращого, тобто до того, що визначає для себе цінним кожен конкретний індивід. Середовищем для виникнення ризиків є цінність, до якої людина прагне, реалізуючи поставлену мету [4].

Ми виділяємо змінність ризику як основну його рису, яка принципово відрізняє ризик від близьких йому понять, таких, як небезпека, невизначеність, можливість.

На наш погляд, найбільшою проблемою у визначенні ризику є визначення необхідної умови існування ризику. Існує кілька ідей з цієї

проблеми, одну з яких пропонує О. В. Довгань у кандидатській дисертації: "Вважаємо, що необхідною умовою існування ризику є його усвідомлення суб'єктом. Саме цим і пояснюється етимологія ризику, оскільки в умовах, коли суб'єкт вважає, що весь хід подій визначений заздалегідь, він не може розглядати майбутнє як сукупність альтернатив, що, власне, і є змістом ризику".

На наш погляд, ризику не існує без прийняття суб'єктом рішення. Ризик сприймається тоді, коли може бути здійснено дію (рішення), без якої не виникло б збитку. Відсутність "фізичної дії" не означає відсутність рішення. Навпаки, це може говорити про усвідомлене рішення.

Ніяка геніальність, ніякі здібності людини не можуть знищити ризики неоптимального і нерационального накопичення і використання ресурсів. Існують лише способи їх мінімізації. Загальність як найголовніша властивість ризику виявляється в тому, що ризики — об'єктивна умова існування економічного середовища, відповідно до якої усвідомлена небезпека повинна наступити обов'язково; невизначеним є лише час настання, тобто в тому, що ризики — не просто випадковий результат прийнятих менеджерами або державними органами рішень. Загальність ризиків носить неминущий характер [5].

Резюмуючи викладене, можна сформулювати поняття "ризик" як дія, що здійснюється свідомо людиною в умовах можливої визначеності. Ризик виникає тільки у разі можливого вибору, при цьому людина повинна самостійно прийняти ризик, тобто зробити вибір.

Яким чином можна перенести наведені загальні міркування про сутність ризику на рівень розкриття ризику ліквідності комерційного банку? Безумовно, що основні моменти, що характеризують ризик як такий, повинні залишитися, але вони повинні "обрости" специфічними рисами, що мають відношення тільки до ризику ліквідності.

Для того щоб з'ясувати сутність ризику ліквідності, звернемося до визначень ризику ліквідності, існуючим в економічній літературі. С. Власов запропонував для визначення ризику ліквідності банку розглядати динамічну характеристику стану його зовнішнього середовища, пов'язаної з оцінкою втрат банку від неможливості повної, швидкої, з продуктивними витратами трансформації активів у грошові кошти та/або залучення грошових ресурсів з ринку для оплати пропонованих зобов'язань.

Дещо іншу точку зору має С. А. Філін, який вважає, що ризик ліквідності — це ймовірність втрат через неможливість купити або продати актив у потрібній кількості за досить короткий період часу в силу погіршення ринкової кон'юнктури, або можливість виникнення дефіциту готівкових коштів або інших високоліквідних активів для виконання зобов'язань перед контрагентами [6].

Практично всі автори пов'язують визначення ризику ліквідності зі здатністю банку звертатися до зовнішніх джерел грошових ресурсів і, як наслідок, розглядають його як характеристику стану середовища, що впливає на банк і його поведінку, яка є джерелом не тільки небезпек, загроз, а й доходу (прибутку).

На наш погляд, це не зовсім точно відображає природу ризику ліквідності. Сутність ризику ліквідності полягає в тимчасових розривах між активами і пасивами та пов'язаних з ними можливими збитками. Іншими словами, ризик ліквідності компанія самостійно приймає на себе, тому говорити про ризик ліквідності як про характеристику фінансового середовища некоректно. Наявність або відсутність доступу до зовнішніх джерел грошових коштів визначає лише розмір ризику ліквідності (можливі втрати) при збереженні існуючої структури активів і зобов'язань.

На нашу думку, ризик ліквідності виникає в результаті дій менеджменту банку, пов'язаних з формуванням структури активів і зобов'язань, різних за термінами погашення (виконання).

Найбільш поширеними методами оцінки ризику ліквідності кредитних організацій є методи, які ґрунтуються на використанні різних розрахункових коефіцієнтів, які в основному показують співвідношення між обсягами активів і відповідних зобов'язань. Коефіцієнти ліквідності у вигляді економічних нормативів входять до складу обов'язкової звітності кредитних організацій і використовуються в якості індикаторів для контролю дотримання кредитними організаціями достатнього рівня ліквідності.

Однак подібні методи аналізу та контролю припускають лише якісну оцінку ризику ліквідності і не дозволяють досить адекватно оцінювати величину потенційних збитків, які кредитна організація може нести в майбутньому в процесі підтримки своєї ліквідності. Відсутність такої оцінки може призводити або до неоптимального використан-

ня кредитною організацією наявних ресурсів, або до прийняття на себе неадекватно великих ризиків.

Завдання полягає в тому, щоб виробити єдині підходи до управління ризиком ліквідності як ресурсом, включаючи оцінку можливих збитків, які може понести організація в майбутньому, якщо залишить незмінною існуючу структуру активів і пасивів.

Мета діяльності банку (отримання прибутку) часто досягається за рахунок акумулювання короткострокових пасивів і розміщення їх у довгострокові активи. У силу впливу різних несприятливих факторів це може бути досягнуто лише з деякою ймовірністю $p < 1$. Недосягнення мети може бути пов'язане з проявленням ризиків як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Не досягнення мети при повній групі з двох подій ("мета досягнута" — "мета не досягнута") можна записати у вигляді:

$$r = 1 - p.$$

Важливо відзначити, що мета може бути досягнута і в разі певних ризиків. Банк може отримати прибуток і при наявності ризику ліквідності. Цей ризик в основному пов'язаний з додатковими витратами банку в ході діяльності. Позначимо ймовірність реалізації ризику, що приносить додаткові витрати, але не впливає на досягнення мети, через q . Тоді ймовірність повної групи з трьох подій ("мета досягнута без додаткових витрат" — "мета досягнута з додатковими витратами" — "мета не досягнута"), пов'язаних з цілеспрямованою діяльністю, може бути записана у вигляді:

$$p + q + r = 1.$$

Правомірно очікувати, що ризиками, що не впливають на досягнення мети, можна ефективно управляти. Ризик ліквідності більш легко керований банком, ніж ризик зміни кон'юнктури на фінансовому ринку, який може вимагати значних фінансових коштів і навіть призвести до припинення діяльності.

Ризик ліквідності не впливає на досягнення прибутковості банку, а призводить лише до додаткових витрат, які можна оцінити через кількісну оцінку ризику ліквідності.

Розглянемо процес діяльності банку з формування фінансового результату. Основним завданням банку як будь-якої комерційної організації є отримання прибутку. Це досягається залученням коштів і подальшим їх розміщенням. Різниця в ставках і формує фінансовий результат. Крім маржинального доходу, одержуваного як різниця між ставками розміщення та залучення, банки праг-

нуть отримати додатковий дохід і від розміщення короткострокових пасивів на більш тривалий термін, тому що ставки за довгостроковими активами вище короткострокових. У цьому випадку банк отримує не тільки додатковий прибуток, а й додатковий ризик ліквідності, який виникає в результаті незбалансованості за строками фінансових активів і фінансових зобов'язань кредитної організації. При цьому банк, взявши на себе ризик ліквідності, може забезпечити себе додатковим доходом. Ми вважаємо, що ризик ліквідності треба не мінімізувати, а оптимізувати. Іншими словами, з ризиком не треба боротися, а ризиком треба керувати, бо він може приносити додатковий прибуток. Управління ресурсо-подібним ризиком полягає не в його зниженні або в підвищенні, а в підтримці на оптимальному рівні.

Перевищення обсягу зобов'язань над обсягами ліквідних активів, які кредитна організація в змозі оперативної і, головне, беззбитково конвертувати в грошові кошти для виконання цих зобов'язань, змушує її залучати додаткові ресурси на фінансовому ринку або реалізовувати свої менш ліквідні активи. Можливі витрати на підтримку платоспроможності можуть бути розраховані виходячи з припущення того, що недоотриманий прибуток від незапланованої реалізації активів, що приносять дохід, і вартість альтернативного запозичення ресурсів на фінансовому ринку повинні бути приблизно рівні. Величина можливих витрат із запозичення ресурсів на фінансовому ринку може бути розрахована на основі використання даних тимчасової структури ринкових процентних ставок.

Таким чином, використання інструментів методу аналізу розривів дозволяє кількісно оцінювати величину ризику ліквідності кредитної організації, яка включає в себе не тільки теперішню вартість можливих витрат, пов'язаних з незапланованою реалізацією активів або альтернативними їм запозиченнями на фінансовому ринку при дефіциті ресурсів, а й теперішню вартість недоотриманого прибутку при надлишковій ліквідності.

Іншими словами, за допомогою цієї методики банк у змозі оцінити потенційні збитки і витрати, які може понести кредитна організація в майбутньому в процесі підтримки своєї платоспроможності, якщо залишить незмінною існуючу структуру активів і пасивів.

Основний недолік розрахунку кількісної оцінки ризику ліквідності, запропонованого І.Т. Фарраховим, полягає в тому, що ризик ліквідності складно відокремити від процентного ризику банківського портфеля.

Відмінності між цими ризиками полягають у наступному. Процентний ризик — зміна вартості портфеля в результаті зміни процентних ставок, тобто якщо ставки не змінюються, то і процентного ризику немає, який би розрив не був насправді. А ось ризик ліквідності, як ми визначили вище, виникає в результаті дій менеджменту банку, пов'язаних з формуванням структури активів і зобов'язань, різних за термінами погашення (виконання).

Насправді процентний ризик не виникне, навіть якщо ставка стала 7 %, бо процентний ризик стосується лише реальних фінансових інструментів у портфелі. Якщо ж актив з'явиться на горизонті більше ніж в один день, ось тоді можна говорити про процентний ризик, який буде характеризувати зміну вартості фінансових інструментів.

Якщо у нас на початок дня в активі є річний інструмент вартістю 1000 грн., а в зобов'язаннях — борг, який треба віддати сьогодні, то як би не змінювалися процентні ставки овернайт, у вас немає процентного ризику, бо у нас в портфелі ще немає залучених коштів (нового фінансового інструменту), які повинні покрити борг. Припустимо, овернайт змінюється, а на термін 2, 3 дні і т. д. нічого не змінюється, ніхто не заважає нам зайняти кошти на більш тривалий термін. Процентний ризик виникне, якщо в портфелі з'явиться інструмент, поточна вартість якого залежатиме від ринкових ставок. Поки його немає — немає процентного ризику. Припустимо, що змінилися ставки на рік, тоді зміниться поточна вартість вашого річного активу, якщо ставки впадуть, то його ціна зросте; якщо ставки зростуть, його реальна ціна впаде — ось це процентний ризик в чистому вигляді. Ми залучили по 5%, а ставки взяли і тут же змінилися до 7% або до 3 %, ось тут і з'являється процентний ризик.

У нашому розумінні основною суттю ризику ліквідності є залежність (нелінійна) між ціною (ставкою) і обсягом проведених угод. Наслідком цього може бути більш висока ціна в порівнянні з ринком залучення коштів для закриття гема, більш низька ціна ліквідації активів, зменшення капіталу і т. д.

У методиці, запропонованій І.Т. Фарраховим, не враховується не лінійність залежності між ціною і обсягом проведених угод. Тобто розглянута методика передбачає лише використання для розрахунку вартості підтримки розривів ліквідності: ставку залучення/розміщення на певний термін (і-й діапазон). Передбачається, що ринок абсолютно ліквідний і на ньому можна залучити/розмістити будь-яку кількість грошових коштів. Навіть якщо припустити, що ринок конкурентний і обсяг угод одного конкретного банку мізерно малий для всього ринку, ми все одно не можемо не враховувати ризик того, що саме цьому окремому банку буде відмовлено у фінансуванні.

ВИСНОВОК

З цієї причини ми вважаємо за необхідне скорегувати методику, запропоновану І.Т. Фарраховим. У нашому уявленні ключовим моментом визначення ризику ліквідності та ефективності роботи казначейства є використання в розрахунку ставки залучення/розміщення не тільки характеристик терміну, але і обсягу розміщення/залучення. Тепер можна на будь-якому горизонті, в тому числі і на горизонті в один день, оцінювати роботу казначейства. Для цього необхідно оцінити очікувані втрати на підтримку платоспроможності і порівняти, скільки ж дійсно було витрачено. Але найголовніше, що тепер можна розрахувати величину, яка покаже, під що банку обходиться його структура активів і пасивів. Іншими словами, тепер стає відома сума, яку банк може втратити, якщо залишить незмінною структуру балансу.

Література:

1. Андриевская И.К. Стресс-тестирование: обзор методологий / И.К.Андриевская // Модернизация экономики и общественное развитие: VIII Международная научная конференция, апрель 2007: http://new.hse.ru/sites/mbd/programs_doc (станом на 19.04.2007 р.).
2. Лобозинська С.М. Співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи // С.М. Лобозинська // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НАТУУ. — 2007, вип. 17.2. — С. 184—189.
3. Мамутов В. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції / В.Мамутов // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 59—65.
4. Новицький В.Є. Інституціоналізм у діалектиці сучасного економічного розвитку //

В.Є. Новицький // Економіка України. — 2005. — № 7. — С. 49—57.

5. Постанова Правління НБУ № 91 від 16.03.2006р. п.1.1.

6. Толчин К.В. Об оценке эффективности деятельности банков // К.В. Толчин // Деньги и кредит. — 2007. — № 9. — С. 58—62.

7. Ходачник Г.Е. Зарубежный опыт диагностики кризисного состояния в банковской сфере. // Г.Е.Ходачник // Корпоративный менеджмент <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/07.shtml> (станом на 23.02.2007 р.).

8. Crouhy, M., and D. Galai. 1986. "An Economic Assessment of Capital Requirements in the Banking Industry". *Journal of Banking and Finance* (June, 1986), pp. 231—241.

References:

1. Andryevskaia, Y.K. (2007), "Stress testing: A review of methodologies", *Modernizatsiya ekonomiky u obschestvennoe razvytye [Modernization of Economy and Public Development]*, VIII Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia [VIII International Scientific conference], State University — High School of Economics, Moscow, Russia, available at: <http://hse.ru>.

2. Lobozyńska, S.M. (2007), "Value of government regulation and market self-regulation in the banking system coordination", *Naukovyj visnyk: Zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats'*, L'viv, Ukraine, no 17.2, pp. 184—189.

3. Mamutov, V. (2006), "Combination of government regulation and market self-regulation", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1. pp. 59—65.

4. Novyts'kyj, V. Ye. (2005), "Institutionalism in the dialectic of modern economic development", *Ekonomika Ukrainy*, vol.7, pp. 49—57.

5. Resolution of NBU, (2006), "Provisions on the formation and storage of required reserves Ukraine for banks and branches of foreign Banks in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>.

6. Tolchyn, K.V. (2007), "Effectiveness evaluation of activities banks about", *Den'hy u kredyt*, vol. 9. pp. 58—62.

7. Khodachnyk, H.E. (2002), "Foreign experience in diagnosing the crisis situation in the banking sector", *Korporatyvnyj menedzhment*, available at: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/07.shtml>

8. Crouhy, M., and D. Galai 1986. "An Economic Assessment of Capital Requirements in the Banking Industry", *Journal of Banking and Finance* (June, 1986), pp. 231—241.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2013 р.